

ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ім. І.І.Мечникова

На правах рукопису

ВАВРИЦУК Інна Анатоліївна

ПУНКТУАЦІЙНА ПІДСИСТЕМА ДРАМАТУРГІЧНОГО ТЕКСТУ

(на матеріалі англійської драми кінця XIX-XX ст.)

Ваврицук

Спеціальність 10.02.04 - германські мови

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук

Одеса - 1997

00753677 (Z)

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеському державному університеті.

Науковий керівник:

доктор філологічних наук

Мізецька Віра Ярославівна

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор

Бровченко Тамара Олександрівна

кандидат філологічних наук, доцент

Ярмоленко Галина Григорівна

Провідна установа:

Південноукраїнський державний педа-

гогічний університет ім. К.Д.Ушинського

Захист відбудеться 19 червня 1997 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради з філологічних наук, шифр К 05.01.12, в Одеському державному університеті за адресою:

270058, м.Одеса, Французький бульвар, 24/26, ауд.130.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Одеського державного університету.

Автореферат розіслано «16» травня 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

— Тхор Н.М.

Реферована праця присвячена проблемам функціонування пунктуаційної підсистеми драматургічного тексту.

Фундаментальних досліджень у цій галузі мовознавство поки не має. Нам не відомі також і спеціальні праці, присвячені проблемам становлення і розвитку системи пунктуаційних знаків у драматургічному тексті (ДТ).

Дисертація якоюсь мірою заповнює цю прогалину, і це визнає її **новизну та актуальність**.

Мета реферованого дослідження - всебічне вивчення основних принципів і засобів створення пунктуаційного забезпечення англomовного драматургічного тексту кінця XIX-XX ст. Мета дослідження визначила і коло тих **завдань**, які необхідно було вирішити в рамках нашої роботи, а саме:

1. Визначення складу розділових знаків, використовуваних у сучасній англomовній драматургії, і залежності його від діахронічного жанровистильового розвитку.

2. Визначення дистрибуції і частоти вживання окремих елементів пунктуації у англomовних ДТ кінця XIX-XX ст.

3. Виявлення індивідуальних особливостей використання пунктуації провідними драматургами США та Великобританії кінця XIX-XX ст.

4. Відпрацювання методики вивчення пунктуаційної системи в ДТ з урахуванням можливостей екстраполяції цієї методики на інші типи художнього тексту (ХТ).

У процесі дослідження було використано **методи** безпосереднього спостереження, дедукції, кількісного, зіставного та порівняльного аналізу. Для одержання кількісних даних проводилися обидва типи вибірки - як випадкова, так і суцільна. Результати кількісного аналізу представлені в шести таблицях.

Надійність і достовірність дослідження забезпечується:

а) достатнім обсягом матеріалу, який став **об'єктом** кількісного та якісного опрацювання - 70 п'єс, найбільш відомих драматургів Великобританії та США кінця XIX-XX ст., які визначили тенденції розвитку сучасної англomовної драми;

б) опрацюванням значної кількості (140 найменувань) критичної літератури;

в) використанням неоднорідних і взаємодоповнюючих методів дослідження та аналізу зібраного матеріалу.

Одержані у дисертації дані мають **теоретичну значущість**. Вони дозволяють зробити серйозний крок на шляху такої недостатньо дослідженої сфери писемного тексту, як його пунктуаційна підсистема. У цьому плані:

- проведено каталогізацію і систематизацію відомих у лінгвістиці окремих і досить розрізнених даних про пунктуацію в цілому і про пунктуацію ДТ зокрема;

- визначено специфіку пунктуації ДТ, обумовлену двоступінчастістю і (або) двоканальністю сприймання ДТ адресатом

- проведено чітке визначення меж пунктуаційного поля ДТ. Зокрема

Б. В. Сторожук

дано обґрунтування необхідності розмежування пунктуаційних знаків та знаків інших систем; таких, наприклад, як діакритична, шрифтова;

- виявлено ядерну зону найбільш стійких пунктуаційних засобів, а також периферійну межу, яка поповнюється за рахунок інших знакових систем;

- виявлено широкі зони функціональної синонімії пунктуаційних знаків;

- уперше докладно описано явища конвергенції і редуплікації розділових знаків, а також визначено феномен нульової пунктуації в художньому тексті, в тому числі і в ДТ;

- запропоновано конкретну методичку визначення ступеня опрацьованості пунктуаційного малюнка тексту.

Практична значущість праці полягає в тому, що одержані при дослідженні дані можуть бути використані на теоретичних і семінарських заняттях з синтаксису англійської мови, на заняттях для розвитку навиків письма, в курсах стилістики та інтерпретації тексту, а також у практиці театральних постановок.

Результати дослідження **апробувалися** на засіданнях кафедри лексикології і стилістики англійської мови Одеського держуніверситету, на міжнародних конференціях у м.Одесі, Києві, Харкові й Ізмаїлі у 1993 - 1996 р.р. На тему дослідження було опубліковано три статті.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ, ЯКІ ВИНОСЯТЬСЯ НА ЗАХИСТ:

1. Пунктуаційна підсистема ДТ є одним з текстотвірних факторів, які визначають своєрідність ДТ як особливого типу тексту; специфіка підсистеми виявляється, на наш погляд, перш за все, в наявності двох самостійних типів пунктуації ДТ - власне авторському тексті та у персонажному мовленні.

2. Пунктуаційна підсистема авторського мовлення ДТ наближена до граматичних норм нехудожніх жанрів, бо в авторському комплексі поряд з художнім планом є також технічний, що зближує авторське мовлення з таким видом ділового типу тексту, як інструкція.

3. Пунктуаційна підсистема персонажного мовлення ДТ кінця XIX-XX ст. формується як аналог інтонаційного малюнка усного мовлення і спрямована і на логічне її членування, і на емоційне виділення ряду її елементів. Саме функція репродукції інтонаційних особливостей виголошеного мовлення зумовлює специфіку пунктуаційної системи ДТ, її опрацьованість і кількісні показники.

4. Жанрово-стильовий розвиток ДТ в останні десятиріччя, зокрема експериментування модерністів і постмодерністів, сприяли створенню значної групи функціональних синонімів, розширенню функцій традиційних пунктуаційних знаків, а також все більше активному використанню нульової

пунктуації.

Структура дисертації.

Реферована праця складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної теоретичної літератури, який містить 140 найменувань праць вітчизняних і зарубіжних дослідників, словників та довідників, а також списку згаданих або цитованих драматургічних текстів, який містить 70 найменувань.

У вступі визначаються мета і завдання дослідження, обґрунтовується методологічна основа роботи, вибір теми дослідження. Зокрема, підкреслюється, що вперше зроблено спробу комплексного вивчення функціонування пунктуаційної підсистеми ДТ кінця XIX-XX ст. з урахуванням усього її складу, детального аналізу функціонування.

У розділі 1 «Пунктуація як мовна підсистема» розглядаються питання пунктуації в цілому, пропонуються критерії виділення її у самостійну підсистему та відмежування її від знаків інших графічних систем, наприклад, діакритичних і шрифтових. Особлива увага приділяється аналізу складу розділових знаків і пунктуації як сформованої мовної підсистеми із своїм ядром та периферією.

Аналіз наявної літератури дозволяє зробити такі висновки щодо опрацьованості поняття і системи пунктуації в англійській мові:

1. З трьох основних підходів до її дослідження - граматичного, інтонаційного і логіко-смыслового - вітчизняні дослідники віддають перевагу граматичному (Каушанська, Ганшина, Скляр), на другому місці - інтонаційний підхід (Ільїш), найменш популярний у теоретичних працях логіко-семантичний підхід.

У ряді праць виявляється змішування трьох названих підходів. У зарубіжних учених переважає поєднання логіко-смыслового і граматичного підходів.

2. Спроби лінгвістів систематизувати пунктуаційні засоби, на нашу думку, є оказіональними і несистемними. Зокрема, пропонується виділяти їх:

а) за структурно-архітектонічним принципом - на зовнішні і внутрішні (Ільїш, Каушанська);

б) за кількісною ознакою - на парні і непарні (Ганшина, Ільїш);

в) за функціями - на такі, що розділяють, виділяють, відділяють.

При ґрунтовнішому аналізі, однак, виявляється, що відмінності цих підходів до класифікації розділових знаків не такі вже й значні. В основному названі напрямки не протирічать один одному, а виявляють різні ознаки одного явища. У наших твердженнях ми ґрунтувалися на комплексному підході, який передбачає врахування і систематизацію названих напрямків і підходів.

Слід особливо підкреслити, що автори всіх теоретичних досліджень розглядають функціонування пунктуаційних знаків виключно з нормативної точки зору, ніяк не характеризуючи особливості їх складу та функцій у

залежності від типу тексту. А між тим саме тип тексту обумовлює специфіку використання пунктуації у всіх трьох її основних аспектах, тобто для інтонаційно-логічного виділення, для синтаксичного упорядкування, для виконання структурно-архітектонічних завдань.

Крім трьох указаних аспектів у дисертації виділено ряд параметрів, властивих розділовим знакам: вони ідеографічні, для них характерні поліфункціональність, варіативність і асиметричність (під асиметричністю розуміємо відсутність синхронізації між особливостями усного, проголошеного мовлення та письмовою їх репрезентацією за допомогою розділових знаків).

Системний характер пунктуації виявляється у наявності таких корелятивних рядів, як знаки внутрішні : : зовнішні; парні : : непарні; одиничні : : редульковані, а також в існуванні синонімії, антонімії, омографії та взаємозамінності розділових пунктуаційних знаків.

Зіставлення набору розділових знаків, які визначаються різними дослідниками, свідчить, що єдності поглядів у підході до їх номенклатури не спостерігається і це підтверджують дані таблиці № 1.

Як видно з таблиці, навіть склад пунктуаційних знаків англійської мови досі не впорядкований. Відсутність єдиного критерію відбору засобів до пунктуаційної системи призводить до введення у її склад явищ різного типу - від засобів суцього шрифтових (як, наприклад, капіталізація) до засобів суцього діакритичних і / або граматичних (як, наприклад, апостроф).

Ми вважаємо, що пунктуація об'єднує тільки такі знаки, які виконують розділову функцію і служать індикатором співвідношення одиниць більших, ніж слово, включаючи і більш композиційно-мовленнєві блоки, аж до співвідношення елементів, які належать до різних типів оповіді (співвідношення ремарки і репліки, співвідношення у часі мовленнєвих партій різних персонажів при поліфонічній організації персонажного мовлення та інші).

Пунктуаційна підсистема ДТ, на нашу думку, як і в цілому пунктуаційна система англійської мови, є не замкненою, а відкритою. Її склад зазнає діахронічних змін, є мобільним, це переконливо підтвердив досліджуваний матеріал.

Якщо певний знак відповідає розділовим критеріям, названим вище, він розглядається як розділовий знак. Виділення інваріантної ознаки пунктуаційного знака допомагає виділити ядрну і периферійну зони пунктуаційної системи. До периферійної відходять ті знаки, які виконують названу вище розділову функцію оказіонально, за певних умов, як, наприклад, дефіс, що виступає як у складдорозділовій функції, так і у функції роз'єднання слів і одиниць більш високих рівнів. Тільки в останньому випадку, а саме, при його функціонуванні в ролі елемента, який позначає (поряд з тире) початок нової репліки, він розглядається як засіб пунктуації.

Номенклатура розділових знаків, визначених різними дослідниками.

№		Підкрес- лювання	Дефіс	Курсив	.	---	,	!	?	:	;	—	...	“	”	[]	()	}	’	Каніт.	/	*	Усього
1	Вульф Г. та інші, 1973	-	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	-	17
2	Гордон І., 1977	+	+	-	+	-	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	-	+	+	-	-	15
3	ВестМ., Кімбер П., 1963	- ¹	+ ²	-	+	-	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	-	+	+	-	+	14
4	Барнхарт К., 1977	+	+	-	+	-	+	-	+	+	+	+	+	-	+	+	+	-	+	-	+	-	14
5	Барнхарт К., Стейн Дж., 1962	-	+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-	+	-	+	+	-	-	14
6	Фаулер Г., 1965	-	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	-	-	+	-	+	-	+	-	-	-	12
7	Беляєва М., 1977	-	-	-	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-	+	-	+	-	-	11
8	Ганшина М., Василевська Н., 1964	-	+	-	+	-	+	+	+	+	+	+	-	-	+	-	+	-	+	-	-	-	11
9	Александрова О., 1984	-	-	-	+	+	-	+	-	+	+	+	+	+	+	-	+	-	-	-	-	-	10
10	Клоуз Р., 1979	-	-	-	+	-	+	+	+	+	+	+	-	-	+	-	-	-	+	+	-	-	10
11	Льїш Б., 1971	-	-	-	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-	-	-	-	-	10
12	Каушанська та інші, 1988	-	-	-	+	-	+	+	+	+	+	+	-	-	+	-	+	-	-	-	-	-	9
13	Гвоздев О., 1973	-	-	-	+	-	+	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8
14	Наша точка зору	-	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	-	-	-	+	15

¹Знак (+) вказує на присутність відповідного пунктуаційного знаку в номенклатурі.

Знак (-) вказує на відсутність відповідного пунктуаційного знаку в номенклатурі.

²Вест і Кімбер не роблять різниці між тире і дефісом.

Капіталізація і курсив відносяться нами до самостійної графічної підсистеми - до системи шрифтового виділення; до цієї системи тяжіє і такий специфічний графічний засіб як підкреслення - у всіх його різновидах.

У рамках нашого дослідження названі шрифтові засоби цікавлять нас або як елементи графіки, що тісно взаємодіють з пунктуацією, або як елементи, що функціонують як субститути пунктуаційних знаків (функціональна синонімія). У процесі дослідження було також помічено тісну кореляцію між використанням різних графічних засобів. Графічні засоби однієї групи (наприклад, шрифтове виділення) супроводжуються появою і значної кількості розділових знаків. Принцип компенсації в ДТ майже не працює: відсутність розгалуженої пунктуаційної системи, як правило, супроводжується і обмеженим використанням курсиву, капіталізації й інших подібних шрифтових графічних засобів.

Виконане дослідження дозволяє зробити висновки про те, що граматичний принцип пунктуації підпорядковується в ДТ інтонаційно-виражальному, який виконує основну функцію.

Граматичний же принцип, хоч і зберігається як певний вихідний пункт, все ж втрачає свою провідну роль у основному масиві ДТ. Це пояснюється прагматичною спрямованістю ДТ, розрахованою на усне відтворення персонально-мовленнєвої частини його, а також прагненням передати драматургічними засобами численні особливості усного мовлення, якому не властиве збереження граматичних норм книжної мови.

У нашому дослідженні розглянуто синхронний зріз англomовних ДТ кінця XIX-XX ст.

У розділі II «Функціонування розділових знаків у авторській частині ДТ» проаналізовано особливості функціонування пунктуаційних знаків, а також визначено номенклатуру знаків, характерних для цього різновиду ДТ.

Специфічний характер авторського мовлення (ДАМ) ДТ виявляється у наявності художнього і технічного планів, бо авторська частина перш за все призначена для постановника, акторів, сценографів і т.п. та служить для них своєрідною інструкцією. У результаті ДАМ (драматургічне авторське мовлення) з одного боку нагадує авторську оповідь (АО) прозаїчного тексту (наприклад, опис портрета інтер'єра, жестикуляції), а з іншого - набуває деяких характеристик тексту інструкції або наказу, що і позначається на пунктуаційній організації масиву ДАМ.

Подібно до інших художніх текстів, ДТ має заголовок і текстоформувальні елементи (ТЕ). Вони свого особливого пунктуаційного оформлення не мають, бо досить схожі з аналогічними елементами інших типів текстів. Зокрема, після заголовка п'єси використовується нульова пунктуація, а після ТЕ ставиться або крапка, або нульовий пунктуаційний знак. Але деякі драматурги використовують в цьому випадку і навіть дво-крапку.

Немає ніяких принципів особливостей в оформленні епіграфа і по-

святи. В епіграфах повторюється авторська пунктуація, а після прізвища автора відповідного уривка або висловлювання використовується нульова пунктуація.

У пунктуаційному плані введення і посвята близькі до АО прозаїчного тексту, а пунктуаційна сітка містить у собі такі знаки, як кома, крапка, тире, крапка з комою, двокрапка.

При використанні списку діючих осіб у згорнутому вигляді, як правило, має місце нульова пунктуація. При розгорнутих уведеннях персонажів з описом їхніх основних характеристик розділові знаки використовуються у відповідності до граматичної норми, але кожний опис, як правило, закінчується крапкою.

При розгорнутій інформації про діючих осіб, яка оформлена незалежними предикативними структурами та їх блоками, драматурги використовують і двокрапки.

У стиснутій локально-темпоральній сітці часто використовується нульова пунктуація між зовнішніми, тобто текстооформлювальними, і внутрішніми елементами (власне інформація про організацію художнього простору і часу). Маркерами переходу від ТЕ до просторових індикаторів служить тільки пробіл і велика літера слів - просторових позначень. У рамках масиву темпоральних індикаторів використовується традиційна пунктуація: уточнюючі, конкретизуючі час елементи відділяються комами.

До числа найбільш строгих пунктуаційних норм відносяться правила оформлення несамодостатніх прилеглих ремарок³, які у відповідності з регламентом ДТ виділяються квадратними або круглими дужками. Це стосується і самодостатніх прилеглих ремарок. Випадки відмови від дужок при оформленні прилеглих ремарок досить рідкі: вони складають не більше 3% їх уведення, при цьому маркером меж персонажного мовлення і прилеглих ремарок стає курсив.

Значно більша варіативність спостерігається у випадках використання окремих ремарок, у тому числі і несамодостатніх. Одні автори беруть їх у круглі дужки, інші вважають, що пробілу вже достатньо для їх просторово-графічного виділення.

Оформлення ремарок-номінантів у ДТ також відзначається певною пунктуаційною варіативністю, а точніше - альтернативністю, бо вибір тут обмежений: або крапка, або двокрапка. В експериментальному театрі взагалі спостерігається стійка тенденція до відмови від пунктуаційних засобів

³ Услід за В.Я. Мізецькою ми виділяємо чотири основних структурно-графічних типи ремарок: 1) прилегли самодостатні; 2) прилегли несамодостатні; 3) окремі самодостатні; 4) окремі несамодостатні. Прилягання тут розуміється як графічна просторова близькість до ремарки-номінанта або до відповідної репліки, а під самодостатністю розуміється структурна незалежність, обумовлена наявністю хоч би одного ядра первинної предикації [Мізецька В.Я., 1992].

для позначення межі між ремаркою-номінантом і персонажним мовленням. Ці функції виконує, головним чином, шрифтове виділення.

Особливі зовнішні маркери, для виділення інтродукційної ремарки не використовуються: дужками вони виділяються рідко (небільше 7% випадків). Це архітектонічне навантаження несе перш за все шрифтове виділення, найчастіше - курсив або капіталізація.

Для виявлення особливостей пунктуаційного оформлення ДАМ були відібрані 25 п'єс провідних драматургів кінця XIX-XX ст. різних літературних напрямків. Для визначення насиченості текстового масиву розділовими знаками у праці введено коефіцієнт використання розділових знаків (Q), який визначається числом знаків на 100 слів, що розуміються як відстань від пробілу до пробілу.

Із знаків, які виконують зовнішню функцію для ДАМ, характерна тільки крапка. Вона має перший ранговий номер (Q=8,9).

Знак питання і знак оклику не характерні для ДАМ у зв'язку з його інструктивно-описовою формою.

Для ДАМ також характерне досить широке використання коми (другий ранговий номер) у якості внутрішнього знака.

Двокрапка (Q=0,6) має (після крапки і коми) досить високий для неї третій ранговий номер. Що пояснюється структурно-змістовими особливостями аналізованих компонентів, які являють собою різні види описів, - переважно інтер'єра і портрета. Введення переліку і здійснюється за допомогою двокрапки у відповідності з граматичною нормою. Двокрапка також функціонує як індикатор переходу від ремарки-номінанта до персонажного мовлення.

Крапки (...) в ДАМ використовуються обмежено і як внутрішній і як зовнішній знак у зв'язку з конкретністю подачі інформації, що не передбачає багатозначності.

Ліпки мають обмежену сферу застосування у зв'язку з ірелевантністю цитування.

Фігурна дужка використовується як маркер одночасного відтворення тієї самої репліки кількома діючими особами.

Астериск іноді зафіксований як маркер виноски в примітках.

Конвергенція розділових знаків в ДАМ практично не зустрічається, що пояснюється інструктивним характером цього типу викладу в ДТ та його досить нейтральною експресивно-емоційною шкалою.

Поряд з традиційними функціями, які визначаються граматичною нормою, розділові знаки в ДАМ виконують і специфічні функції, характерні тільки для даного типу тексту і такі, що дозволяють розрізнити цей текст від будь-якого іншого.

Так, тільки в ДТ існує специфічний елемент - ремарка-номінант, яка має і специфічне оформлення - двокрапку або крапку. Крапка в прозаїчному оповідному тексті ніколи не є маркером переходу від авторського до персонажного мовлення.

Тільки в ДТ двокрапка виконує функцію виділення текстooформлювальних та інших технічних елементів, указуючи, наприклад, на перехід із сфери реального простору до сфери художнього.

Конвергенція пунктуаційних і шрифтових засобів, а також активний вияв індивідуально-художніх особливостей почерку драматурга, які простежуються у авторському мовленні ДТ, значно утруднюють виділення пунктуаційного інваріанта для окремих структурних елементів ДАМ.

У розділі III «Особливості пунктуаційного оформлення персонажного мовлення в драматургічному тексті» аналізується функціонування розділових знаків у ДПМ (драматургічному персонажному мовленні). Використання засобів пунктуації тут обумовлене необхідністю передати специфіку усного, виголошеного мовлення за допомогою графічних засобів.

Середній показник використання розділових знаків у ДПМ (Q) складає тут 21,7. Найбільш частотним знаком є крапка (Q=8,3), кома займає другу позицію (Q=5,1). На відміну від ДАМ тут досить багато знаків питання (Q=3,5) і знаків оклику (Q=1,8), бо ДПМ зберігає експресію усного мовлення. Значно збільшується кількість тире (Q=1,8) і крапок (Q=0,9), - перш за все як внутрішніх знаків - у зв'язку зі змальованням різних просодичних характеристик мовлення дійових осіб. Стійко незначною залишається кількість лапок (Q=0,2) у зв'язку з регламентацією оформлення персонажного мовлення у п'єсі: правила не передбачають виділення його (на відміну від оповідного прозаїчного тексту) за допомогою лапок. Значно (порівняно з ДАМ) зменшується роль двокрапки (Q=0,5), оскільки вона не виконує в ДПМ функцію індикатора структурно-архітектонічного поділу тексту, як це має місце в ДАМ при позначенні його меж. Розширюється сфера вживання крапки як зовнішнього знака за рахунок частого використання парцеляції, яка передає паузацію, характерну для усного мовлення.

У постмодерністській драмі спостерігається зміщення функціонування зовнішніх знаків при появі значної кількості квазіструктур⁴ у рамках діалогічних єдностей (ДЄ), у яких навмисне порушено ілюктивноперлюктивні зв'язки. Численістю подібних структур драматурги прагнуть показати (це один із засобів) роз'єднаність людей у сучасному світі, неможливість знайти контакти і взаєморозуміння (Див. п'єси С.Беккета, Г.Пінтера, Т.Стоппарда).

Це одна особливість ДПМ - використання первісно зовнішніх кінцевих знаків (крапки, знака оклику, знака питання) у функції внутрішніх, поряд з комою, двокрапкою та інш. Для більш точної передачі інтонації і вказівки на особливу експресивну вимову окремих елементів висловлювання (наприклад, змальовану подиву) і т.д. Маркером переходу кінцевих

⁴ Квазіструктурою ми вважаємо структуру, у якій комунікативна інтенція і форма не збігаються. З точки зору виділення комунікативних типів речення можна говорити про квазіконстатацію, квазіпитання, квазіспонування і квазіекспресивну конструкцію.

знаків у внутрішні є мала, а не велика літера, з якої починається наступне слово.

Нами зафіксовано використання коми в ДПМ для логіко-семантичного й експресивно-емоційного виділення будь-яких членів речення незалежно від рекомендацій граматичної норми, а також різних конекторів.

Для драматургії другої половини ХХ ст. характерне зміщення в бік витиснення коми менш традиційними знаками - такими, як тире і крапки.

Поява театру абсурду привела до нульового використання коми і крапки - як особливого стилістичного прийому, який виник при змалюванні різних мовних розладів, обумовлених психічними відхиленнями і захворюваннями, до яких часто схильні герої драми-абсурду.

Помічено значне зростання функціонального навантаження крапок (...) у ДПМ. Цей розділовий знак широко використовується як знак внутрішньої паузи в рамках реплік анаколуфічного блоку. При цьому крапки несуть подвійне навантаження: з'єднують мовленнєві сегменти анаколуфа і виступають маркером паузи.

У ДТ, на відміну від оповідного прозаїчного тексту, крапки виступають як засіб композиційно-архітектонічної організації тексту п'єси. Це пов'язано з оформленням реплік-висловлювань «на бік», де крапки виступають допоміжним знаком розрізнення висловлювань, які мають у рамках репліки різну адресацію (внутрішню і зовнішню).

Зіставлення відрізків тексту, який імітує розмову по телефону, виявило досить стійке використання в цьому випадку крапок як знака-позначення реплік на іншому кінці проводу.

Традиційно крапки представлено знаком (...) трьома крапками, однак наша вибірка дала випадки використання і більшої кількості крапок, а саме - чотирьох і навіть п'яти. Можна припустити, що кількість крапок примірно відповідає, за задумом письменника, довжині умовної паузи.

Функціонально тире і крапки збігаються за багатьма позиціями. Як і крапки, тире широко використовується для позначення паузи в репліках, у основі яких лежить анаколуф. У рамках ДЄ він стійко застосовується як знак анадиплозису.

Характерним для драматургії ХХ ст. є нетрадиційне використання тире після звертання. Воно, на відміну від знаку оклику або коми, виконує й додаткову функцію - примушує інтонаційно приготуватися до сприймання інформації, яка йде безпосередньо за звертанням.

Сучасна англomовна драматургія також дає зразки імплікації внутрішнього мовлення. Основним розділовим знаком, який дозволяє виділити в суцільному стохастичному потоці окремі мовленнєві сегменти, виступає знак тире.

Справа в тому, що в ХХ ст. деякі драматурги стали вводити у тексти своїх творів багатоголосся - репліки із натовпу. Подібні репліки йдуть під однією спільною ремаркою-номінантом, але кожна виділяється за допомогою тире, яке в такому випадку є сигналом заміни адресанта.

Можна констатувати, що в драматургії ХХ ст. тире виходить за рамки знака, який виконує функції сегментування всередині речення. Все частіше тире виконує функції роз'єднання речень, замінюючи знаки, що вказують на кінець речення: крапку, знак оклику, знак питання.

Дослідження показало, що дефіс у ДТ більш широко виконує функції пунктуаційного знака. Дефіс стає в рамках ДЄ функціональним синонімом тире і крапок, а в рамках репліки розмиває межі між фразами і синтагмами, вказуючи на прискорення темпу мовлення і нівелюючи виділення логічної домінанти та інших центрів висловлювання.

Використання двокрапки в ДПМ виходить за рамки традиційної сфери: цей знак часто виступає як синонім цілого ряду інших знаків, зокрема - коми, крапки, крапки з комою.

Деякі драматурги використовують двокрапку як маркер звертання (Б.Шоу, Д.Сторі). У У.Фолкнера двокрапка стає функціональним синонімом тире, коми та інших знаків у випадках, які жодними нормами не передбачені, що дозволяє говорити про оказіональну синонімію розділових знаків.

Б.Шоу, Д.Арден, У.Фолкнер застосовують двокрапку замість інших внутрішніх знаків, використовуючи її потенціальні можливості служити сигналом особливої уваги до наступних висловлювань. Двокрапка допомагає передати особливу інтонацію і паузу, яка дозволяє підготувати слухача/читача до сприйняття важливої інформації.

На фоні загального обмеженого вживання більшості розділових знаків зафіксовано розширення функцій крапки з комою, як знака паузації замість коми для маркування більшої тривалості паузи. В експериментальному театрі крапка з комою все частіше виконує роль зовнішнього знака, витісняючи крапку та інші зовнішні знаки.

Є всі підстави ввести до списку розділових знаків ДТ астериск, косю одинарну і подвійну риску, які поширились у другій половині ХХ ст. як маркери межі симультанного відтворення реплік кількома персонажами.

Для ДПМ характерні редуплікація і конвергенція розділових знаків, які використовуються для нюансування інтонаційно-експресивного малюнка висловлювання. Редуплікація передбачає найчастіше подвійне повторення знака (!! або ??). Значно рідше використовуються триплекси (!!! або ???).

На цьому фоні особливо помітною структурою виглядають речення, оформлені шестикратним повторенням знака оклику (Б.Шоу).

Конвергенція розділових знаків нормативно не закріплена, хоч і зустрічається досить часто у творах кінця ХІХ-ХХ ст. Підрахунки частотності використання різних видів конвергенції розділових знаків показують, що її $Q=2,5$.

Нами зафіксовано 13 комбінацій конвергенції розділових знаків. Ураховуючи виявлені види конвергенції розділових знаків, слід розрізнити: а) конвергенцію, при якій кожний знак виконує свою функцію. Це такі види, як (- ...), (... .), (... ?), (- ?), (? ...), (! ...), де крапки вказують на перехід до іншої те-

матичної групи, знак оклику або знак питання - на інтонаційне оформлення; б) конвергенцію, при якій два знаки виконують однакову функцію, підсилюючи один одного. Наприклад, сполучення (...?) передає збентеження і невпевненість; в) конвергенцію, при якій певний смисл може передаватися тільки сукупністю даного набору знаків, наприклад, синонімічні сполучення (...;) і (...-) служать маркерами тематичного або адресатного перемикання.

У висновках підсумовуються основні теоретичні положення дослідження, які можна звести до таких основних.

1. Пунктуація є категорією історичною: вона виникла на певному етапі розвитку культури і продовжує розвиватися та трансформуватися, що робить її відкритою підсистемою мови. При цьому одні розділові знаки виявляють достатньо високу стійкість і утворюють її ядерну зону (наприклад, крапка, кома). Інші, які не відзначаються такою стійкістю, можна вважати периферійними (наприклад, астериск, дефіс). Інваріантною ознакою пунктуаційного знака є здатність виконання ним функції роз'єднання мовленнєвих сегментів більших, ніж слово.

2. Для пунктуаційних знаків характерні ідеографічність, поліфункціональність, варіативність і асиметричність. Системний характер пунктуації виявляється у наявності таких характеристик: знаки внутрішні/зовнішні; парні/непарні; одиничні / конверговані, а також у наявності синонімії, антонімії, омографії та взаємозамінності знаків.

3. У зв'язку з відкритістю пунктуаційної підсистеми немає необхідності строго окреслювати номенклатуру розділових знаків, хоч у кожному синхронному зрізі можна виділити відносно стійку зону знаків, які особливо активно функціонують у різних типах текстів.

4. Для ДТ характерні дві сфери, у яких, як правило, можна виділити ядерну і периферійну зони. В авторському мовленні (ДАМ) до числа найбільш стійких розділових знаків можна віднести крапку, кому, двокрапку, крапку з комою. Периферію тут складають знак оклику, крапки, тире, дужки. У персонажному мовленні (ДПМ) ядерна зона утворюється такими знаками: крапка, кома, знак питання, знак оклику, тире, крапки. Її периферію складають крапка з комою, лапки, двокрапка.

5. Отже, кожний тип мовлення в ДТ виявляє специфіку використання розділових знаків. Двокрапка в ДАМ виконує досить специфічну роль, яка не властива їй у ДПМ. Не характерна для ДПМ фігурна дужка, а для ДАМ в ДТ іррелевантні коса риска й астериск, які використовуються у масиві ДПМ.

6. Ряд знаків у ДТ виконують абсолютно специфічні функції, які вони ніколи не виконують у інших типах тексту, і це дозволяє стверджувати, що пунктуація є одним із текстотвірних факторів, які (поряд з різними мовними засобами) визначають своєрідність, особливий тип тексту. До числа найбільш яскравих диференціальних ознак пунктуації ДТ можна віднести використання крапки і двокрапки в ролі маркерів ремарки-номінанта (вони є виключною прерогативою ДТ).

7. У ДПМ виявлено значну функціональну синонімію розділових знаків, їх конвергенцію та редуплікацію, які дозволяють передати нюанси інтонаційного малюнка ролі та її тяжіння до анаколуфічних побудов (особливо при змалюванні внутрішнього мовлення персонажів), а також значні функціональні зміщення перш за все знаків зовнішніх (що дозволяє відобразити порушення звичних конвенцій мовленнєвого спілкування). Широке використання в драмі ХХ ст. нульової пунктуації перш за все обумовлене змалюванням різних мовленнєвих розладів персонажів театру абсурду. У цих творах зростає і роль пунктуації при структурно-архітектонічному оформленні тексту, в якому все частіше виявляється тенденція до поліфонії.

8. Експерименти, яких зазнавала англomовна драма другої половини ХХ ст., повністю проявилися у сфері пунктуації, номенклатура якої розширилася за рахунок інших графічних засобів. Ці експерименти позначилися не виключно на кількісних, але і на якісних факторах, що, зокрема, виявилось і у виконанні окремими розділовими знаками не властивих їм функцій (наприклад, наявність квазіструктур).

Основні функції розділових знаків в ДАМ і ДПМ

№ п/п	Знак	Особливості функціонування пунктуаційного знаку	
		в ДАМ	в ДПМ
1.	.	Поширене використання відповідно граматичній нормі; маркер межі між ремаркою-номінантом та реплікою.	Розширення функцій за рахунок парцеляції
2.	!	Обмежене використання в зв'язку з інструктивно-описовим характером ДАМ	Вживання відповідно граматичній нормі; поширене використання як внутрішнього знака в ДТ абсурдистського та постмодерністського напрямку
3.	?	Обмежене використання в зв'язку з інструктивно-описовим характером ДАМ	Вживання відповідно граматичній нормі; поширене використання як внутрішнього знака в ДТ абсурдистського та постмодерністського напрямку
4.	...	Обмежене вживання як зовнішнього так і внутрішнього знака у зв'язку з поданням інформації в ДАМ, що передбачає багатозначності	Поширене використання як внутрішнього знака у рамках реплік анаколуфічного блоку
5.	,	Поширене вживання згідно з граматичною нормою як внутрішнього знака	Поширене вживання для логіко-семантичного й експресивно-емоційного виділення будь-яких

№ п/п	Знак	Особливості функціонування пунктуаційного знаку	
		в ДАМ	в ДПМ
			членів незалежно від рекомендацій граматичної норми, а також різних коннекторів
6.	;	Поширене вживання згідно з граматичною нормою як внутрішнього знака	На фоні загального лімітованого використання поширене вживання як знака паузації замість коми для маркування паузи більшої тривалості
7.	:	Широка сфера використання як внутрішнього знака, а також індикатора переходу від ремарки-номінанта до персонажного мовлення	Обмежене використання; вживається як синонім інших внутрішніх знаків (кома, тире) у експериментальній драмі
8.	—	Обмежене використання згідно з граматичною нормою як внутрішнього знака	Поширене використання як знака паузації в рамках репліки, в основі якої є анаколуф; в рамках ДЄ – знак анадиплозису; маркер реплік полілога
9.	“ ”	Обмежене вживання в зв'язку з іррелевантністю висловлювання	Обмежене вживання для маркера реплік другого порядку (репліка у репліці)
10.	-	Іррелевантний для ДАМ	В рамках репліки як індикатор темпу мовлення, а в рамках ДЄ стає функціональним синонімом тире і крапок
11.	}	Вживання як маркера симультанного вимовлення одної репліки кількома персонажами	Іррелевантна для ДПМ
12.	*	Іноді вживається як маркер виноски в примітку	Вживання як маркера симультанного вимовлення реплік кількома персонажами
13.	/	Іррелевантна для ДАМ	Маркер межі симультанного вимовлення реплік кількома персонажами
14.	[] або ( )	Вживання для оформлення усіх видів прилеглих ремарок та деяких самостійних ремарок	Іррелевантна для ДПМ
15.	коввергенція знаків	Практично не вживається	Нюансування інтонаційно-експресивного малюнку висловлювання

№ п/п	Знак	Особливості функціонування пунктуаційного знаку	
		в ДАМ	в ДПМ
16.	редуплікація	Практично не вживається	Нюансування інтонаційно-експресивного малюнку висловлювання
17.	нульова пунктуація	Вживається при оформленні окремих структурних елементів ДАМ як зовнішній знак	Поширене використання у п'єсах постмодернізму та абсурдизму як особливий стилістичний прийом

Комплекс усіх указаних пунктуаційних особливостей, у сукупності з усіма кількісно-якісними характеристиками, дозволяє говорити про пунктуацію ДТ як особливу підсистему досліджуваного нами типу тексту ДТ.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ ВИСВІТЛЕНО У ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:

1. Особенности внутреннего и внешнего функционирования многоточия (на материале персонажной речи драматургического текста) // Филологические проблемы зарубежной литературы XVIII – XX ст.: Сборник научных работ. – Одесса: ОДУ, 1996. – С. 10-16.

2. Особенности внутреннего и внешнего функционирования знаков препинания в авторской части драматургического текста // Филологические проблемы зарубежной литературы XVIII – XX ст.: Сборник научных работ. – Одесса: ОДУ, 1996. – С. 16-21.

3. Некоторые особенности функционирования знаков препинания в постмодернистской драматургии // Актуальные проблемы изучения языка и речи, межличностной и межкультурной коммуникации: Межвуз. сб. научн. трудов. – Харьков: ХГУ, 1996. – С.126-127. (В співавт.)

4. Пунктуаційне оформлення різних типів викладення (на матеріалі англійської прози XIX – XX ст.) // Тези доповідей 1-ої Міжнародної наукової конференції пам'яті професора Ю.О. Жлуктенка "Мови Європейського культурного ареалу: Проблеми розвитку і взаємодії". – К., 1995. – С.74-75.

5. Роль пунктуації в створенні комунікативного поля тексту // Матеріали доповідей міжвузовської наукової конференції, присвяченої 55-річчю Ізмайльського пед. інституту "Місце лінгвістичних дисциплін у формуванні комунікативної компетенції". – Ізмаїл, 1995. – С.7-9.

VAVRISCHUK I.A. Punctuation in Drama (on the material of British and American plays of the late XIX and XX c.)

Dissertation for a Candidate degree in Philology. Speciality 10.02.04 – Germanic languages. – Odessa State University – Odessa, 1997.

Presented for the defence are the manuscript and 5 publications containing research of the punctuation in the texts of contemporary drama of Great Britain and the USA.

The thorough analysis of the material, including both qualitative and quantitative methods, allowed to approach punctuation as an open system, with its more stable nucleus and diachronically changeable periphery. Separate consideration of the two major types of speech convincingly proved the punctuational unique qualities of the drama text. The choice, functions and frequency of punctuation marks used in the plays allows to consider punctuation an indispensable factor in singling out drama as a separate type of text.

БАВРИЩУК І.А. Пунктуаційна підсистема драматургічного тексту (на матеріалі англоязычної драматургії кінця ХІХ і ХХ вв.)

Дисертація на соискання ученої ступені кандидата філологічних наук по спеціальності 10.02.04 – германські мови. Кафедра лексикології і стилістики Одеського державного університету.

Захищається рукопис, 3 статті, тези 2-х наукових конференцій.

В дисертації розглядаються основні питання складу, дистрибуції і функціонування пунктуаційної підсистеми англоязычного драматургічного тексту кінця ХІХ і ХХ вв. В роботі визначаються критерії виділення пунктуаційного знака, а також аналізується феномен нульової пунктуації, конвергенції і редуплікації знаків препинання. Комплексний аналіз представленої матеріалу дозволив розглянути пунктуацію в якості відносно відкритої підсистеми драматургічного тексту з ядрою вираженими ядерною і периферійною зонами. Комплекс всіх пунктуаційних особливостей в сукупності їх кількісних і якісних характеристик дозволяє говорити про пунктуацію як про особливу графічну підсистему драматургічного тексту.

Ключові слова: пунктуація, драматичний текст, система, авторське мовлення, персонажне мовлення.

Отпечатано Полиграфическим объединением А-Профит
на оборудовании фирмы Seiki (Япония)
г. Одесса, Пушкинская, 72, ЦУМ, 3й этаж, правое крыло.
тел. 28-71-15 офис.

436576

